ІЗ ОПОВІДАНЬ Г. КОВАЛЕНКА.

І. Лист.

Присьвята Шановній Людмилї Олексїєвнї Василєвській [Дніпровій Чайцї].

Вже четвертий мїсяць, як Килина Рибалківна пробуває у наймах. Живе вона в містї, у п. Завадської, людини доброго серця і простої в поведенню зі своїми слугами, а до того ще й такої, що вельми кохаєть ся у народнїх звичаях. Се якась відмінна людина, у неї навіть у хатї все не так, як у иньших панів: скрізь так просто, все нагадує наше селянство, починаючи з вишиваного рушника, що висить коло образів і кінчаючи плахтами, що ними застелена підлога. В родинному життї — чи то з дїтьми (а що то за дїти! які ласкаві, які привітні та звичайні!) — чи то з челядю, вона не вживає иньшої мови, як української, а сама така привітна та сердешна до всїх.

Отже й не дивно, коли Килина покинувши село та живучи серед таких обставин, у такої панї як Завадська, зовсїм нїби й забула про своїх рідних. Але-ж вона не забула про них, вона тільки спізнилась подати про себе звістку і отсе тільки на четвертому мїсяцї свого життя у п. Завадської згадала, що треба-ж звеселити старих батька-матїр своїм життям, заспокоїти їх, і з сїєю метою вона постановила удатись при нагодї до своєї панї з проханнєм, аби та написала їй листа.

Пораючись одного разу в горницях, Килина наважилась звернути ся до панї, що сидїла тута-ж за якоюсь роботою, та часами щось проказувала менчій дочцї з книжки.

— Я вас, панї, маю прохати об чімсь, — звернулась Килина.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Об чім саме? Кажи, послухаю, — відповіла пані ласкаво.

— Чи не написали-б ви менї письма?

— А чому-ж і нї. До кого-ж се? Може до любчика до якого? Чи не придбала вже? — спитала пані шуткуючи.

— Отаке вигадайте! Хай вони повиказять ся!

— А до кого-ж? До батька-матері може?

— Атож. Я, бачите, й досї не подала їм про себе звістки.

— Отсе не гаразд ти робиш. Може старі думають про тебе що дня та побивають ся, а ти он як шануєш їх. Се не добре. Отже порай ся хутчійш по хазяйству, а як скінчиш роботу, приходь, я напишу.

За якусь годину чи дві п. Завадська сидїла вже біля стола, збираючись писати листа наймичцї, що стояла тута-ж.

— Ну, проказуй, що маєш писати, — звернулась пані до Килини.

— Та я, пані, не знаю, менї з роду не доводилось ще писати; пишіть як самі знаєте, але тільки прохаю вас, пані, пишіть по людському.

— Як то по людському? — здивувалась п. Завадська.

— А так, як ви зо мною та з дїтьми балакаєте. Письма пишуть звичайно по панському, а менї-б того... я так не хочу, я хочу по людському, як люде балакають.

— От тобі й маєш! — вигукнула пані Завадська всьміхаючись. — А пани хиба не по людському балакають та пишуть? Се, виходить, твоя пані не людина?

— Та нї бо... Я-ж не кажу, що ви не тее... а тільки пани... — замикалась бідна дївчина, спалахнувши уся.

— Ну, добре, добре, я розумію тебе, я не ображаюсь. Напишу так, як тобі хочеть ся. Се ти добре робиш, що не цураєш ся рідної мови. Кожна людина в якій мові зросла, такої й до смерти повинна додержувати. Чоловік, що кидає свою мову та починає Бог-зна як балакати — не вартий доброго слова, такій людинї й батька свого не страшно продати. Отак повсїгди роби і дїтей своїх, коли їх будеш мати, навчай, щоб не кидали мови, як повиростають.

При останнїх словах Килина знову спалахнула, але глянувши на ласкаве обличя своєї вчительки-пані, і зрозумівши ті слова як добру науку, заспокоїлась.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Прочитавши ще деяку мораль в тому-ж таки змісті, п. Завадська взялась писати листа. Килина проказувала, а пані викладала на папір додаючи дещо від себе, але додаючи чистою вкраїнською мовою. Аж ось нарешті скінчили писаннє і пані почала прочитувати Килині написане. Ся останнія слухаючи аж не стямить ся, аж сльози навертають ся їй на очи, так їй подобаєть ся той лист, так гарно з'уміла пані вгадати її почутє і покласти на папір: усе так просто, так складно, до ладу.

Далі пані спитала Килину, чи все вона написала, що та хотїла, чи не забула чого, і чи подобаєть ся їй? Дівчина у відповідь піймала панїну руку й кинулась цїлувати.

— Ну, годї, годї, я не піп, — промовила пані відбираючи руку; а далї згорнувши листа убгала його в коперту, прилїпила марку й наказала Килині понести вкинути в почтову скриньку.

Пані Завадська теж була задоволена неменш своєї робітниці. Будучи щирою Українкою їй подобалось, що наймичка сама прохала писати листа по „людському", се-б то народньою мовою, зрозумілою тим людям, до котрих він писати-меть ся; їй пригадалось, як у нас пишуть ся звичайно листи для народа, їй траплялось иноді читати їх. „Що з них второпає, — думала пані Завадська, — наш простий та темний селянин?"

Потім пані Завадській уявилось, як повинні зрадїти Килининї старі, дістявши від дочки листа, того листа, в котрому вона промовляє до них на своїй рідній мові, на якій стара вже тепер мати виспівувала колись над своєю донею дитячих пісень уколисуючи її. Вони будуть радїти ще й з того, думала собі Завадська, що їх дочка не цураєть ся своєї мови навіть у містї, не вважаючи на городянські обставини життя, де не тільки пани, а й усякі голодрабцї дивлять ся з погордою на сю мову, взиваючи її мужицькою та глузують з того, хто її вживає.

Так думала п. Завадська на підставі своєї національної самосьвідомости та інтелїґентности, а почасти й через не досить добре знаннє народу взагалї. Але чи було-ж так справдї, як думала Завадська, коли дістали Рибалки

Generated on 2015-07-17 17:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

того листа? Чи не ошукали часом нашу ласкаву паню її власні почуття?

Отже перенесімось до того села, де живуть Килинині старі, та погляньмо, яке враження справив на Рибалок той лист, що по думці його авторки повинен був зробити старим Рибалкам он скільки приємностей!

Сонце звертало вже на захід готуючись за обрій, воно ще осявало косим червоно-рожевим промінням землю, а разом і велике село Коломак, що розкинулось по обидва боки річки, скованої на сей час обіймами діда Мороза і вкритої грубою верствою снігу.

На дворі холоднїшало: сонечко йдучи на спочинок уносило з собою й те невелике тепло, що посилало протягом дня на землю. Повітрє починало прийматись димом; час був такий, коли деякі жінки на слободї починали поратись коло печі, готуючи вечерю, а чоловіки випускали скотину до води.

Прокіп Рибалка теж вийшов на подвірє, аби понапувати товар, що починав уже ревти.

Тільки що наблизив ся він до колодязя, коли се хвіртка — рип, і до двору уступив Прокопів сусїда, Опакій Колїсник.

— Здоров Прокопе! З вівторком!

— Бувай здоров і ти, — відповів на привітаннє Прокіп. — Звідки Бог несе?

— Та отсе був у волости, а зараз ідучи повз твій двір завернув до тебе, аби переказати писарів наказ прийти тобі до волости: лист там прийшов тобі чи що.

— Лист, кажеш?

— Еге-ж. Та ще казав писарь, щоб не приходив голіруч, чи чув? — додав Опакій, прищуливши одно око.

— А як же, з кійком чи що? От іродової віри кат. Четвертий місяць сподіваємось письма від дочки з Харкова, ждемо не діждемось коли він прийде, нарештї бач діждались, так щож, знову халепа! Невже таки й за се доведеть ся платити йому, за те що доручить листа?

— Писарь хапгурник здоровий, нема що казати про се. Понеси вже йому курку, хай він сказить ся. Що маєш робити? Його воля! Начальство!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— От діждались писаря. Се чисте горе! — сказав Прокіп.

— Еге-ж, тобі та менї горе, але для земського то певно нї!

Перекинувшись ще кількома словами сусїди розійшлись: Прокіп у хату, аби звеселити стару, а Опакій попростував до дому.

Другого дня, як не прикро було Прокопови нести писареви щось нї за се, нї за те, але в кінцї мусїв наказати жінцї, аби піймала курку; а стара Рибалчиха теж як не сперечалась Прокопови, лаючи писаря на всї заставки, все-ж мусїла скоритись гіркій долї і вирядила старого до волости з куркою.

— Здравствуй, здравстуй, дядя Прокофій. Ты стало быть прыйшолъ по пысьмо? Имѣется, имѣется. А это что? Ага, прилагательное стало быть, это хорошо, за твое здоровье съѣдимъ. Письмо то я вотъ какъ хоронилъ! Ну, а читать ужо извини: дѣловъ у меня, братецъ ты мой, во сколько! — промовив писарь по кацапському, проводючи рукою по горлянцї, а далї віддав Прокопови листа, взявши попереду до рук курку.

Сховавши листа за пазуху, Прокіп уклонив ся писареви і вийшов з волости. Йдучи до дому він думав: „Завіщо я дав тому катови курку? Еге-ж, завіщо дав! Звісно завіщо: мусиш дати коли його воля“.

— А що, є письмо? А курку взяв таки писарь? — запитала стара, як тільки Прокіп ступив на хатнїй поріг.

— А щож, є, і курку взяв, бодай його за печінки взяло, — вилаяв ся старий.

— От Іродів син! Чи тож закон? Хиба він приставлений на те, щоб грабувати людей? Та вже кат його бери, тепер не вернеш. Треба-ж знайти когось прочитати листа, — заметушилась стара.

— А справдї, хто-ж прочита? Та мацапура курку бере, а сам хапаєть ся вимовити, що читати не буде: „звінї братець, каже, дїлов багацько“. Хотїв було спитати: а курку за що береш? От що, стара, удамось до Охрімового салдата, адже він навчив ся в москалях і читати і писати?

— Про мене хоч і до нього.

Generated on 2015-07-17 18:08 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І старі Рибалки постановили удатись до Охріменка, котрого батько жив на другій вулиці.

За якоїсь пів години Рибалки сидїли в Охрімовій хатї; там було ще кілька жінок, що завитали послухати, що пише Килина, Прокопова дочка, до свого батька-матері.

Аж ось „салдат“ розірвав коперту і почав читати.

В міру того, як він прочитував листа, силкуючись калїчити вкраїнські слова на московський лад, на обличчах Рибалок і всїх присутнїх виявлялось невдоволення. Спочатку, після слів: „Любі мої мамо та тату“ Рибалки всьміхнулись, стара Рибалчиха налагодилась було вже й плакати, а чим далї варнякав читач, тим більш усї поважнїли, а де-хто був уже готовий виявляти навіть словами своє невдоволення, але все ще мовчали, аби не перебаранчати читачеви.

Нарешті читаннє скінчилось.

— Зовсїм не грамотно, — сказав поважно Охріменко. — Так і видко, што писав какойсь мужва необразованой.

— І де вона в біса видрала такого грамотїя? — заговорила перша Рибалчиха. — Се мабуть хтось посьміяв ся з нас. Деж таки видано, щоб так письма писали?

— Еге ж. Он Набочишина Палажка як служила у Полтаві, то присилала було до матері письма, — зовсїм вже не такі. Та хоч би й наш отсей лобуряка писав було з війська, Господи як гарно! Як він було почина кожен раз: „Любезниї мої радителї папенька та маменька, вклоняюсь вам низьким поклоном с любовію і с пожеланєм усьово харошого у дїлах ваших скорого і щасливого успеху і єще кланяюсь любезному моєму брацю Пантелємону Охрімовичу“... і усїх, усїх чисто тобі перечислить, та так гарно, так любо, що, здаєть ся, слухав би не наслухав ся; а закінчує було повсїгда: „зостаюсь с пачтенієм“, — промовила хазяйка.

— Та се вона певно не натрапила на путящого чоловіка. Звісно, город чужий, люде чужі, звернулась до котрогось першого, а він і посьміяв ся, — промовила друга жінка сусїда.

— Господи! Хто тільки тепер не сьмієть ся з нашого брата. Он і кумедія тепер повелась така, де насьміхають

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ся над нами. А що воно є сьмішного в тім, що люде не письменні?... — обізвалась ще одна з жінок.

— Шкода менї, люде добрі, і курку свою, що віддала тому пройдисьвітови писарю за се сьміховище. От як би знала, що воно там так наварнякано, нї за що-б у сьвітї не взяла його! Хай би воно йшло собі туди, звідки прийшло, — промовила Рибалчиха.

— А четвертака, гляди, заплатила сїрома якомусь лайдацї за отсе писання, — озвав ся нарештї й старий Рибалка. — Ходїм, стара, до дому! Ви вже, Охрімовичу, прохаю вас, будьте ласкаві напишіть нам колись письмо до Килини, та гаразд треба їй прописати, щоб вона була обачнїш на далї й чортибатьказна кому не доручала писати письма батькови.

— Со вдовольствієм, Прокофій Григорєвич! Приходьте, напишу.

— Ходїм стара.

І Рибалки пішли до дому, несучи в серцї образу замісць відради.

— А все-ж таки гаразд стара, що хоч знаємо тепер, що дитина наша жива й здорова, — промовив Прокіп.

— А звісно. А прописати все таки треба їй, треба.

— Звісно, треба.

А за місяць по сїм випадку п. Завадська дістала лист з написом на ковертї: „Для пиридаче Акылыныи Рыбалчыной.

Ось його зміст:

Любезная наша дочъ Акылыния!

Кланимси тибе нызькымъ поклономъ хоча ты и безъ оного насъ очино абыдыла може не нарокомъ въ чужомъ балшомъ городе, и жалаемъ скорово и щаслывово въ дилахъ про который атъ тибе ни слишимъ у тваимъ пысьме акромя насмешки, ищо кланиица тибе любезной братицъ, вонъ заразъ по дрова, у лису хто тибе насмешку изделалъ добрабъ йому ни було надъ старыкамы адинжонкы узялъ хорошии, ищо любезная дочъ барыня твоя верно смиотца измужыковъ изтибе дуре ищо кланиица ижилаитъ скорого и сщаслывого увсехъ дилахъ успеха систронка, икоторая глупая какъ ты курку записмо оддала атибе читвертакъ

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

верно стоитъ штобъ умная била удругой разъ застайомса здоровы тваи атець имать пракофий и агерпиния рибалковы.

П. Завадська прочитала Килині отсю гидку нїсенїтницю і потім довго силкувалась збагнути се анормальне явище — бридженє народу до своєї мови і прихильність до отакого мекекекання, що здаєть ся певно тому народові верхом досконалности.

„Порываннє до культури“ — подумала було п. Завадська. Та чи так? Чи не криєть ся причина сього явища в нас самих, інтелїґентах, байдужих до народу, і в тім, що нарід знає свою мову лише з боку здатности її для пана — вилаяти добре мужика, або посьміятись із його до схочу? Певно, що останнїй домисл найправдоподобнїйший.

II. Легкий заробіток.

Стояла осїнь. На дворі починало смеркати. Небозвід геть чисто оповило темними, мов оловяними хмарами; часами сїяв густий та холодний дощ в супроводї північного пронизкуватого вітру. На вулиці рідко кого стрінеш: усї мешканцї невеликого міста Х., під впливом холоднечі та негоди поховались по будинках та камяницях. Колине-коли хиба трапить ся який перехожий, змушений конечністю покинути теплу хату та йти по якомусь дїлу, не вважаючи на слоту. Саме у сей негодяний час по вулиці йшли поквапною ходою дві постатї — дївчинка років пятнацяти та хлопець, що мав теж не більш шіснацяти років. Обоє вони збуджували до себе співчутє та жалість: худі, змучені, без краплї крови обличя їх свідчили про недостачу їжі і про гірке життя. Хлопець був одягнутий у стареньку візитку, полатані штанцї, що не закривали цїлком ніг, бо були короткі; на голові мав старий капелюшок, а на ногах — дїряві чоботи з ноги великого чоловіка. Дївчинка також мала на собі стареньку перкальову спідницю, при хвартусї, а голова повязана біленькою хустиною. Він нїс під пахою скрипку, а вона арфу. Се були не хто, як вулишні музики-Чехи, що залишили рідний край та подались на чужину заробляти „легкою працею“ шматок насущника; вивчивши калїчити кілька

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 17:57 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

всеросийських пісень вони переїзджаючи з одного міста до другого, ходять по дворах і викликають своїм дразливим співом та грою мешканців на жертву; се їх фах, єдиний їх заробіток, котрим вони удержують себе. Ось вони перейшли уже велику вулицю і звернули в заулок. На дворі зовсім вже стемніло; дощ ще густійш посипав, стало ще холоднійш; по будинках сьвітились огні і крізь заплакані шиби вікон кидали своє сяйво на вулицю. Хлопець та дівчина корчучись від студени наближались до того дому, що мав над дверима напис: „Встрѣча друзей. Распивочно и на выносъ“. Сю таблицю осьвічував вулишний ліхтарь, в котрому чаділа лямпа, розповсюджуючи навколо смород.

— Ти хочеш їсти? — спитав зразу хлопець дівчину.

— Як не хотіть! Адже ми сьогодні з ранку майже не їли. Тай ти певно не від їжі? — спитала й дівчина хлопця.

— Ах! І не кажи, — зітхнув той. — Щож маєш робити! Заробіток сьогодні такий, що й на їжу його не вистарчить... Але як холодно! — додав хлопець згодом, ховаючи задубілі руки до кишені.

— Ох, холодно, холодно, — промовила дівчина. — В мене литки геть чисто заклякли.

Якийсь час вони йдуть мовчки, приспішаючи ходу.

— Далеко ми заїхали з тобою, Яне, — забалакала знову дівчина.

— Мусиш не вважати на те, коли хочеш мати шматок хліба, — відповів хлопець.

На се дівчина хотіла завважати, що який же се хліб, коли вони ось з ранку голодують, але хлопець попередив її: — Знаєш що, Марино, ось зайдімо до шинку, хоч загріємось принаймні, а може трапить ся добра душа, що й нагодує нас.

— Про мене, — промовила дівчина.

І вони зникли за дверима „Встрѣчи друзей“. У шинку сиділо за столом кілька чоловіків, що були вже на підпитку; перед ними стояла пляшка з горілкою і деяка закуска: солоні огірки, оселедець, варена печінка. В хаті стояло оболоко тютюнового диму, крізь який ледви примітно було по стінах ріжні лубочні картини, між якими головне місце займали дві: „Битва русскихъ съ Китайцями“ та „Взятіе

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-07-17 19:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

русскими войсками китайскаго города Пекина". Було душно і брудно, але хлопець та дівчина почувши на собі тепло раділи, що можуть хоч трохи відігріти задубілі члени.

— А, музики! — гукнув один з кумпанії. — Ходіть сюди! Шкварте веселої, щоб аж жижки трусились!

— Пісню!... Пісню! — кричав другий пяним голосом:

Маргарита по саду ходіла,
Маргарита ніжки промочила...

— Ні, ні, не ту! — горлав другий, — а отсю краще:

Кальцо луші дівиці
Я в морі уранїл...

І дівчина, не встигши ще зігрітись, мусіла веселити пяну кумпанію — співати пісень, а хлопець супроводити їй на скрипці.

— Годі „Маргариту"! Годі! Співай розлуку! Розлуку шкварь! — гримнув третій пяний:

Разлу-ука ти-и, разлу-ка, Ніхто нас ні-ї разлучі-іть.
Чужа-ая ста-а-рана, Ні со-олнце, ні-ї луна.

— Ну, маладця, ей-ей маладця! Тепер випийте по трудах! По повній випийте, се для голосу ползительно. На́, дівчинко, пий, пий хлопче, та по повній, а то за комір виллю! — примушував сих безщасних, голодних дітей випити по здоровій чарці горілки один з пяної кумпанії.

І хлопець пив, пила й дівчина, з бридженнєм, але мусіли випити по повній чарці, аби мати лєґальне право взяти на заїд по шматку хліба та огірок; але не встигли вони поставити на стіл чарок, як з'явив ся на їх спів поліцейський, схопив їх за вязи і виштурхав на вулицю, вилаявши в матірь за „нарушеніе общевтеннаго спокойствія".

— Га, га, га! — зареготалась пяна кумпанія на цілий рот, задоволена хоробрістю „крюка", і припросила́ служивого до чарки.

Ян та Марина знову на вулиці. Знову їх мочить холодний дощ, пронизує вітер; від випитих чарок на серці огида, голови макітрять ся, вулишні ліхтарі хитають ся, а уява без перестанку малює закуску, що лишилась позад них у шинку і голод ще гірш дає ся у знаки.

— Деж тепер підем, Яне? — спитала перша дівчина.

— До нічліжного, поки не пізно, — відповів той...

Херсон, 17/IX 1900.

Generated on 2015-07-17 18:02 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112001469466
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN